

Udkast til Forslag

til

Lov om ændring af lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning og lov om ansættelse i stillinger i folkekirken m.v.

(Begrænsning af biskoppers valgperiode)

§ 1

I lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning, jf. lovbekendtgørelse nr. 608 af 6. juni 2007, foretages følgende ændring:

1. I § 1 indsættes som stk. 2 og 3:

”Stk. 2. Biskopper vælges for en periode af 10 år, jf. dog lov om tjenestemænd § 43 a.

Stk. 3. Biskopper ansættes som tjenestemænd. En person kan ikke på ny søge opstilling som kandidat til bispevalg i et stift, hvori vedkommende tidligere har været udnævnt som biskop.”

§ 2

I lov om ansættelse i stillinger i folkekirken m.v., jf. lovbekendtgørelse nr. 297 af 14. marts 2013, foretages følgende ændring:

1. I § 8, stk. 2, indsættes som 2. pkt.:

”Endvidere gælder reglerne i dette kapitel ikke ved en afgående biskops ansættelse i en anden stilling i forbindelse med valgperiodens udløb.”

§ 3

Stk. 1. Loven træder i kraft den 1. januar 2014.

Stk. 2. § 1, stk. 2 og 3, i lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning, som affattet ved denne lovs § 1, nr. 1, finder anvendelse for biskopper, der udnævnes efter afholdelse af valg udskrevet efter lovens ikrafttræden.

§ 4

Loven gælder ikke for Grønland eller Færøerne.

Bemærkninger til lovforslaget

Almindelige bemærkninger

Indholdsfortegnelse

1. INDLEDNING OG BAGGRUND.....	3
2. LOVFORSLAGETS INDHOLD	4
2.1. GÆLDENDE RET.....	4
2.2. LOVFORSLAGETS UDFORMNING.....	5
3. ØKONOMISKE OG ADMINISTRATIVE KONSEKVENSER FOR DET OFFENTLIGE	6
4. ØKONOMISKE OG ADMINISTRATIVE KONSEKVENSER FOR ERHVERVSLIVET	6
5. ADMINISTRATIVE KONSEKVENSER FOR BORGERNE	6
6. MILJØMÆSSIGE KONSEKVENSER	6
7. FORHOLDET TIL EU-RETEN	6
8. HØRTE MYNDIGHEDER OG ORGANISATIONER M.V.	6
9. SAMMENFATTENDE SKEMA.....	7
BEMÆRKNINGER TIL LOVFORSLAGETS ENKELTE BESTEMMELSER	7
BILAG 1	10
BILAG 2	12

1. Indledning og baggrund

Formålet med lovforslaget er at indføre en begrænsning af valgperioden for nyudnævnte biskopper i folkekirken.

Bispeembedet er de senere år blevet genstand for øget eksponering i forhold til presse og offentlighed.

Desuden er forventningerne fra de folkekirkelige embeder og myndigheder til, at biskopperne kan fungere som inspiratorer for præsterne og fornyere af folkekirkens budskab blevet stadig større.

Det er vigtigt, at biskopper også fremover kan honorere tidens krav om dynamik.

Den forrige regerings regeringsgrundlag fra november 2007 indeholdt et ønske om, at nyudnævnte biskopper skulle ansættes på længerevarende åremål.

Den daværende kirkeminister nedsatte derfor en arbejdsgruppe om åremålsansættelse af biskopper m.v. Arbejdsgruppen afgav i december 2008 sin rapport, der bl.a. foreslog indførelse af 12-årige åremål for nyudnævnte biskopper.

Den daværende kirkeminister fremsatte på den baggrund den 28. januar 2010 lovforslag nr. L 115, der bl.a. indeholdt forslag om indførelse af en 12-årig ansættelse af nyudnævnte biskopper. Lovforslaget blev dog ikke vedtaget af Folketinget.

Ved høringsbrev af 15. december 2011 udsendte Ministeriet for Ligestilling og Kirke et nyt udkast til forslag til lov om ændring af lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning og forskellige andre love i høring. Formålet var, igen, at indføre en 12-årig ansættelse af nyudnævnte biskopper.

Et høringssvar fra Foreningen af danske biskopper anmodede bl.a. om, at lovgivningsarbejdet blev sat i bero, og at der blev tilvejebragt en nærmere redegørelse om bispeembedets gejstlige og forvaltningsmæssige indhold.

Ministeren imødekom biskoppernes anmodning.

I forbindelse med arbejdet i Udvalget om en mere sammenhængende og moderne styringsstruktur for folkekirken er der nu tilvejebragt en afklaring af bispeembedets nuværende gejstlige og forvaltningsmæssige indhold i folkekirken.

Sideløbende med det ovennævnte arbejde med indførelse af en begrænsning af biskoppers embedsperiode vedtog Folketinget den 13. december 2011 en ændring af lov om revision af statens regnskaber m.m. (rigsrevisorloven), der bl.a. indførte en begrænsning af rigsrevisors maksimale embedsperiode til 10 år, jf. rigsrevisorlovens § 1, stk. 2.

Den 13. juni 2012 vedtog Folketinget endvidere en ændring af lov om Folketingets ombudsmand (ombudsmandsloven), der bl.a. begrænsede Folketingets ombudsmands maksimale embedsperiode til 10 år, jf. ombudsmandslovens § 1, stk. 2.

De hidtidige overvejelser om ændring af biskoppers ansættelsesperiode har alle taget udgangspunkt i en ansættelsesperiode på 12 år. En mindretalsudtalelse i arbejdsgruppens rapport fra 2008 foreslog dog indførelse af ansættelse med en varighed på 9 eller 10 år.

Bispeembedet i folkekirken forudsætter, at en nyvalgt biskop lærer sit stift at kende. Hertil kommer, at man hidtil har ønsket at sikre, at bispeembedet ikke politiseres unødigt af valgkampe med korte intervaller.

En kort embedsperiode vil desuden være bekostelig i forbindelse med istandsættelse af tjenestebolig ved hyppigere udskiftning i embedet og i forbindelse med afholdelse af udgifterne til henholdsvis selve valget og den efterfølgende bispevielse med Majestæters deltagelse.

Ud fra en samlet afvejning af de ovennævnte faktorer finder Ministeriet for Ligestilling og Kirke det rimeligt, at nyudnævnte biskoppers maksimale embedsperiode fastsættes til 10 år.

Initiativet omfatter alene nyudnævnte biskopper. Ministeriet vil således ikke tage initiativ til, at de nuværende biskoppers ansættelsesforhold ændres.

Nærværende lovforslag er i vid udstrækning baseret på de tidligere forarbejder med henblik på indførelse af begrænsning af biskoppers embedsperiode.

2. Lovforslagets indhold

2.1. Gældende ret

Biskopper vælges efter regler i lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning. Den kandidat, der opnår valg, ansættes efter gældende ret varigt som kongeligt udnævnt tjenestemand.

Biskoppernes ansættelsesforhold reguleres i dag primært af bestemmelser i tjenestemandsløven, lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning (lovbekendtgørelse nr. 608 af 6. juni 2007) samt ministeriets bekendtgørelse om bispevalg (bekendtgørelse nr. 303 af 26. marts 2007).

Biskopper ansættes som tjenestemænd. Dette følger forudsætningsvis af lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning, der i § 6 fastslår, at ministeren indstiller vinderen af bispevalget til kgl. udnævnelse. At biskopper ansættes som tjenestemænd fremgår desuden af Finansministeriets cirkulære nr. 210 af 11. december 2000 om anvendelse af tjenestemandsansættelse i staten og folkekirken.

Til biskop kan kun udnævnes personer, der har bestået teologisk kandidateksamen fra et universitet her i landet og opfylder betingelserne for at blive ansat som præst i folkekirken, jf. § 1 i lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning.

Inden en stilling som biskop besættes, afholdes der en afstemning, jf. § 2 i lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning.

Vinderen af valget indstilles af ministeren for ligestilling og kirke til kgl. udnævnelse.

Bispevalget er et éngangsvalg, og stillingen som biskop er en tjenestemandsstilling. Biskopper ansættes ikke på åremål. Biskoppen beklæder derfor sit embede, indtil han eller hun afskediges på sædvanlig måde på grund af alder, sygdom eller anden årsag.

Bispeembedet er ikke et egentligt politisk embede, men ligesom andre gejstlige embeder i folkekirken besættes det ved valg. Bispeembedet er et gejstligt embede, hvor biskoppen som sådan, og som en del af stiftsøvrigheden, er bemyndiget til at træffe afgørelser inden for gældende ret. Blandt biskoppens væsentligste opgaver er bl.a. varetagelsen af det gejstlige tilsyn med stiftets præster.

En biskop skal således ikke træffe afgørelser, der hovedsageligt baserer sig på politiske overvejelser og/eller præferencer.

For folkekirkens biskopper, provster og præster gælder en pligtig afgangsalder på 70 år, jf. tjenestemandsløvens § 43 a. I forbindelse med tre af de seneste fire bispevalg har den afgående biskop dog forladt bispeembedet forud for sit fyldte 70. år. Nyudnævnte biskopper er typisk i starten af 50'erne.

Biskopper aflønnes efter tjenestemændenes lønramme 39.

Desuden er der i henhold til aftale af 16. april 2009 mellem Kirkeministeriet og Den danske Præsteforening knyttet et tillæg på 179.600 kr. årligt (afrundet grundbeløb pr. 31. marts 2012) til stillingerne som biskop i henholdsvis Københavns Stift, Helsingør Stift, Roskilde Stift, Aalborg Stift og Århus Stift, et tillæg på 159.900 kr. årligt (afrundet grundbeløb pr. 31. marts 2012) til stillingerne som biskop i henholdsvis Fyens Stift, Viborg Stift, Ribe Stift og Haderslev Stift, samt et tillæg på 140.200 kr. årligt (afrundet grundbeløb pr. 31. marts 2012) til stillingen som biskop i Lolland-Falsters Stift.

De anførte tillæg er pensionsgivende med 15%, hvoraf de 10% udgør arbejdsgivers bidrag, mens de 5% udgør eget bidrag, jf. aftaler af 12. februar 2001 mellem Kirkeministeriet og Den danske Præsteforening.

Der henvises i øvrigt til dette lovforslags bilag 2, som indeholder en nærmere beskrivelse af bispeembedet i den danske folkekirke. Beskrivelsen er oprindeligt udsendt i maj 2013 som en del af det supplerende materiale til debatoplægget fra Udvalget om en mere sammenhængende og moderne styringsstruktur for folkekirken.

2.2. Lovforslagets udformning

Den foreslåede ordning vil medføre, at nyudnævnte biskopper vælges for en periode på 10 år, dog således at den nuværende pligtige afgangsalder på 70 år opretholdes.

Nyudnævnte biskopper vil også fremover blive ansat som tjenestemænd.

En kandidat vil ikke kunne opstille til bispevalg i et stift, hvori vedkommende tidligere har været udnævnt som biskop. Vedkommende vil dog godt kunne opstille som kandidat til bispevalg i et andet stift.

Hvis man fremskriver ancienniteten for de nuværende 10 biskopper i folkekirken ved afsked som 70-årig, vil den gennemsnitlige fremskrevne anciennitet i bispeembedet være omkring 18-19 år, den længst siddende biskop vil have siddet i sit embede i ca. 26 år, mens den kortest siddende vil have siddet i ca. 11 år.

Det er Ministeriet for Ligestilling og Kirkes opfattelse, at en begrænsning af biskoppers valgperiode bør resultere i en valgperiode, som er kortere end 19 år.

Ministeriet for Ligestilling og Kirkes finder, at en valgperiode på 10 år er passende. En biskops valgperiode vil dermed – alt efter hvornår den påbegyndes – række ind i mindst 3 valgperioder for stiftets menighedsråd, ligesom den vil svare til den maksimale embedsperiode for henholdsvis rigsrevisor og Folketingets ombudsmand.

Embedsperioden som biskop vil dermed fortsat være af en længde, hvor biskoppen har en reel mulighed for at gennemføre de initiativer, som den pågældende måtte være valgt på, ligesom det bliver muligt at udnytte den erfaringsbaserede viden, der almindeligvis følger ved længerevarende embedsvaretagelse.

Desuden sikres biskoppen tid til at lære sit stift at kende, så han/hun opnår den viden om stiftet, der sætter biskoppen i stand til effektivt at løse sine embedsopgaver.

På samme måde får menighedsrådene og folkekirkens ansatte i stiftet også en rimelig mulighed for at lære biskoppen at kende, hvilket kan understøtte et konstruktivt samarbejde om folkekirkens liv og vækst inden for stiftet.

En valgperiode på 10 år vil desuden sikre, at bispeembedet ikke politiseres unødigt af valgkampe med korte intervaller. Dermed vil integriteten af biskoppens gejstlige tilsyn også fremover kunne opretholdes.

Endelig vil en valgperiode på 10 år som udgangspunkt også give en tilfredsstillende mulighed for dynamik og mobilitet i bispeembedet.

Når biskoppens valgperiode udløber, er ministeriet indstillet på at indgå aftale om retræte for biskoppen i overensstemmelse med reglerne i Finansministeriets cirkulære af 29. august 2011 om aftale om senior- og fratrædelsesordninger, såfremt vedkommende fortsat ønsker ansættelse i folkekirken. En forudsætning for at indgå aftale om retræte er bl.a., at den pågældende efter ansøgning overgår til en lavere placeret stilling efter i de seneste 10 år at have været ansat på fuld tid i en stilling med ledelsesansvar eller arbejdsledelse eller i en tilsvarende krævende stilling inden for staten og folkekirken mv.

Den geografiske placering af en retrætestilling i folkekirken for en afgående biskop efter valgperiodens udløb kan efter omstændighederne være såvel i som udenfor det stift, hvori den pågældende tidligere har været udnævnt til biskop.

Det nærmere stillingsindhold i retrætestillingen forudsættes fastsat konkret. Det er Ministeriet for Ligestilling og Kirkes hensigt at imødekomme rimelige ønsker om tilpasning til den enkelte biskops faglige styrker og interesser.

Man kan f.eks. forestille sig, at en biskop efter valgperiodens udløb ønsker at fungere som sognepræst, evt. i kombination med andre opgaver af folkekirkelig interesse. Sådanne andre opgaver kunne f.eks. indebære deltagelse i større kommissions- eller udvalgsarbejder eller varetagelse af forskning og/eller undervisning på et universitet eller på folkekirkens uddannelsesinstitutioner inden

for områder, der er i folkekirkens interesse. Oplistingen er ikke udtømmende, og der vil således også kunne blive tale om varetagelse af andre opgaver af folkekirkelig karakter.

Ministeriet for Ligestilling og Kirke er opmærksom på, at der kan opstå en særlig situation, såfremt der konkret ikke findes en menighed, der ønsker at kalde en afgående biskop til en stilling som sognepræst, når biskoppen ved valgperiodens udløb eller ved ansættelsens ophør af anden årsag, der ikke kan tilregnes den pågældende, skal overtage et andet passende arbejdsområde.

Såfremt en sådan situation skulle opstå, er det Ministeriet for Ligestilling og Kirkes opfattelse, at problemstillingen må løses konkret ved forhandling mellem ministeriet og den forhandlingsberettigede organisation. En løsning i sådanne sager kunne f.eks. være, at den afgående biskops stilling bliver som stiftspræst med særlige opgaver.

På den baggrund foreslås det at gennemføre den foreslåede ændring af § 8, stk. 2, i lov om ansættelse i stillinger i folkekirken m.v. (ansættelsesloven), der allerede i dag begrænser anvendelsesområdet for ansættelseslovens kapitel 2.

Det er ikke tanken, at en biskop i forbindelse med valgperiodens udløb skal søge en retrætestilling i konkurrence med andre. Retrætestillingen påtænkes således forbeholdt eller oprettet specielt til den afgående biskop i forbindelse med valgperiodens udløb.

Den gældende bestemmelse i ansættelseslovens § 13 a tænkes således kun anvendt ved besættelse af en stilling for en afgående biskop, der er valgt efter de nugældende regler, hvor der ikke er en på forhånd fastsat valgperiode.

3. Økonomiske og administrative konsekvenser for det offentlige

Lovforslaget vil ikke medføre væsentlige økonomiske eller administrative konsekvenser for stat, regioner eller kommuner. Lovforslaget medfører således ingen ændringer af biskoppernes nuværende lønforhold, ligesom det ikke medfører ændringer i det samlede antal årsværk for biskopper, præster eller provster.

Forslaget skal administreres inden for de nugældende folkekirkelige bevillingsmæssige rammer.

Folkekirken afholder udgifterne i forbindelse med afholdelse af bispevalg og bispevielse, ligesom vedligeholdelse og istandsættelse af tjenesteboliger er folkekirkelige udgifter.

4. Økonomiske og administrative konsekvenser for erhvervslivet

Lovforslaget har ingen økonomiske eller administrative konsekvenser for erhvervslivet.

5. Administrative konsekvenser for borgerne

Lovforslaget har ingen administrative konsekvenser for borgerne.

6. Miljømæssige konsekvenser

Lovforslaget har ingen miljømæssige konsekvenser.

7. Forholdet til EU-retten

Lovforslaget indeholder ikke EU-retlige aspekter.

8. Hørte myndigheder og organisationer m.v.

Et udkast til lovforslag har været sendt i høring hos følgende organisationer og myndigheder m.v.: Biskopperne, stiftsøvrighederne, stiftsrådene Landsforeningen af Menighedsråd, Den danske Præsteforening og Danmarks Provsteforening.

9. Sammenfattende skema

	Positive konsekvenser/ mindreudgifter	Negative konsekvenser/ merudgifter
Økonomiske konsekvenser for stat, regioner og kommuner	Ingen	ingen
Administrative konsekvenser for stat, regioner og kommuner	Ingen	Ingen
Økonomiske konsekvenser for erhvervslivet	Ingen	Ingen
Administrative konsekvenser for erhvervslivet	Ingen	Ingen
Miljømæssige konsekvenser	Ingen	Ingen
Administrative konsekvenser for borgerne	Ingen	Ingen
Forholdet til EU-retten	Lovforslaget indeholder ikke EU-retlige aspekter	

Bemærkninger til lovforslagets enkelte bestemmelser

Til § 1

Til nr. 1

Med indsættelse af et nyt stk. 2 i § 1 i lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning foreslås, at biskopper fremover ansættes som tjenestemænd med en valgperiode på 10 år.

Ansættelsen ophører dog senest ved udgangen af den måned, hvori den pågældende fylder 70 år, jf. tjenestemandslovens § 43 a. Såfremt en biskop ansættes som 60-årig, kan vedkommende dermed se frem til en 10-årig ansættelse som biskop pga. den obligatoriske afgangsalder på 70 år.

Med indsættelse af et nyt stk. 3 i § 1 i lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning foreslås, at en person ikke på ny kan søge opstilling som kandidat til bispevalg i et stift, hvori vedkommende tidligere har været udnævnt som biskop. Det er i den forbindelse uden betydning hvornår og hvordan den tidligere ansættelse som biskop ophørte, herunder om det skete som følge af retræte, valgperiodens udløb, eller af anden årsag.

Formålet med at afskære personer fra på ny at søge opstilling som kandidat til bispevalg i et stift, hvori vedkommende tidligere har været udnævnt som biskop, bunder primært i et ønske om at undgå en politisering af det gejstlige tilsyn. Man kunne frygte, at en biskop ville blive beskyldt for at agere ud fra egennyttige interesser i forbindelse med sine afgørelser, særligt når man nærmer sig valgperiodens afslutning. En mistanke herom – også selv om den måtte være uberettiget – vil efter ministeriets opfattelse medføre en alvorlig risiko for svækkelse af bispeembedets integritet og autoritet i forhold til i dag, særligt i varetagelsen af det gejstlige tilsyn.

En sådan risiko vil efter ministeriets opfattelse gøre sig gældende, uanset om der er tale om genvalg til bispeembedet i umiddelbar forlængelse af den aktuelle valgperiode, eller om genvalg på et senere tidspunkt.

Forbuddet mod på ny at søge opstilling som kandidat til bispevalg i et stift, hvori vedkommende tidligere har været udnævnt som biskop, er dermed at sammenligne med en habilitetsbestemmelse. En sådan habilitetsbestemmelse har til formål at modvirke, at der kan opstå berettiget tvivl om biskoppens motiver, uanset om biskoppen træffer bebyrdende eller begunstigende afgørelser.

Formuleringen ”i et stift, hvori vedkommende tidligere har været udnævnt som biskop” omfatter situationer, hvor vedkommende tidligere har været kgl. udnævnt til biskop over det pågældende stift.

Formuleringen omfatter således ikke situationer, hvor en biskop i et stift f.eks. har overtaget det gejstlige tilsyn med en præst eller en menighed fra et andet stift i henhold til bestemmelserne i lov nr. 79 af 3. marts 1948 om adgang for biskopper til fritagelse i visse tilfælde for at føre tilsyn med en menighed og dennes præst. I en sådan situation vil den biskop, der har overtaget tilsynet, ikke alene af denne grund være afskåret fra til sin tid at søge valg til det ledige bispeembede i det stift, som den pågældende præst eller menighed tilhører.

Det er ministeriets opfattelse, at de hensyn, der taler imod muligheden for genvalg i samme stift, ikke gør sig gældende med samme styrke, såfremt der er tale om at søge nyvalg i et andet stift. Hertil kommer, at det kan indgå som et naturligt karriereforløb, såfremt en biskop i et mindre stift skulle søge valg til et ledigt bispeembede i et større stift.

Ministeriet har ikke fundet det nødvendigt at indføre andre begrænsninger for biskopper til at søge valg til ledige bispeembeder i andre stifter.

Såfremt en siddende biskop opnår valg til bispeembedet i et andet stift, vil domprovsten i det første stift skulle fungere som biskop, regnet fra den siddende biskops tiltræden i den nye bispestilling, og indtil der ved nyvalg er fundet en ny biskop i stiftet.

Formuleringen ”i et stift, hvori vedkommende tidligere har været udnævnt som biskop” sigter ikke på at afskære f.eks. en domprovst, der i biskoppens fravær har fungeret som biskop, fra at søge valg til bispeembedet, når det til sin tid bliver ledigt.

Den gældende formulering i lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning § 6, hvorefter udnævnelse til biskop sker ved kongelig udnævnelse, opretholdes. Ansættelse af biskopper vil således også i fremtiden ske ved kgl. udnævnelse.

En nyudnævnt biskop, der vælges for en periode af 10 år, vil med andre ord være omfattet af de selv samme regler og love som de nuværende varigt tjenestemandsansatte biskopper, herunder lov om domstolsbehandling af gejstlige læresager, de særlige beskyttelsesregler i tjenestemandsløvens kapitel 4, og reglerne om rådighedsløn i tjenestemandsløvens § 32.

Da retrætestillingen så vidt muligt vil blive tilpasset den afgående biskops faglige styrker og interesser, og desuden skal være til rådighed ved valgperiodens udløb, kan det ikke forventes, at der altid kan blive tale om ansættelse i en på forhånd eksisterende sognepræstestilling. I fornødent omfang vil Ministeriet for Ligestilling og Kirke derfor medvirke til, at der oprettes en retrætestilling til den afgående biskop. Stillingen vil således være personlig og falde bort, når biskoppen fratræder stillingen senest ved udgangen af den måned, hvori vedkommende når den pligtige afgangsalder.

Aflønning i retrætestilling finansieres af folkekirkelige midler, som udgangspunkt inden for de gældende bevillinger til præsteløn.

Til § 2

Til nr. 1

Med indsættelse af et nyt stk. 2 i § 8 i lov om ansættelse i stillinger i folkekirken m.v. foreslås, at afgående biskoppers ansættelse i retrætestilling undtages fra reglerne i kapitel 2 i lov om ansættelse i stillinger i folkekirken m.v.

Konsekvensen vil være, at kapitlets bestemmelser om menighedsrådets medvirken ved ansættelse i præstestillinger ikke anvendes, når der er tale om besættelse af retrætestillingen for en biskop, hvis valgperiode er udløbet.

I forvejen finder reglerne i ansættelseslovens kapitel 2 heller ikke anvendelse for stillinger som sognepræst, der er forbundet med stilling som værnspovst eller domprovst.

Ansættelseslovens § 13 a påtænkes således ikke anvendt ved ny ansættelse af afgående biskopper, der har været valgt til bispeembedet efter de foreslåede regler med en valgperiode på 10 år. Afgående biskopper kan således kun opnå ansættelse ved hjælp af ansættelseslovens § 13 a, såfremt de er valgt som biskopper efter de nugældende regler, hvor der ikke er fastsat en valgperiode på 10 år.

Baggrunden for den foreslåede bestemmelse er primært, at det ikke kan forventes, at en biskops retrætestilling kan findes blandt allerede eksisterende ledige sognepræstestillinger, idet retrætestillingen forudsættes sammensat ud fra vedkommende biskops faglige styrker og interesser. Desuden skal retrætestillingen være til rådighed for den afgående biskop i umiddelbar forlængelse af valgperiodens udløb. Endvidere skal retrætestillingen ikke søges af den afgående biskop i konkurrence med andre ansøgere.

Ministeriet for Ligestilling og Kirke er meget opmærksom på, at menighedsrådenes kaldsret er af stor betydning i den danske folkekirke. Ministeriet vil derfor administrere ansættelse i retrætestillinger for biskopper med mest mulig respekt for ikke at beskære menighedsrådenes nuværende kaldsret.

Det er på forhånd ministeriets vurdering, at tilbagegangsstillinger må forventes at skulle oprettes personligt til den afgående biskop. Såfremt dette bliver tilfældet, skal menighedsrådene således ikke frygte en beskæring af deres kaldsret overfor de eksisterende sognepræstestillinger.

En sådan centralt oprettet retrætestilling forudsættes at bortfalde, når den afgående biskop forlader den. Dette skal senest ske ved udgangen af den måned, hvori vedkommende fylder 70 år, jf. tjenestemandslovens § 43 a.

Til § 3

Det foreslås i stk. 1, at loven træder i kraft den 1. januar 2014.

I stk. 2, foreslås det, at § 1, stk. 2 og 3, i lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning, som affattet ved nærværende lovforslags § 1, nr. 1, alene finder anvendelse for biskopper, der udnævnes efter afholdelse af valg udskrevet efter lovens ikrafttræden. Dermed sikres det, at der under valgkampen er klarhed over, hvorvidt den kandidat, der vinder valget til en ledig stilling som biskop, skal ansættes tidsubegrænset eller med en valgperiode på 10 år.

Til § 4

Bestemmelsen fastsætter lovens territoriale gyldighedsområde.

Bestemmelsen indebærer, at loven ikke gælder for Færøerne og Grønland.

Lovforslaget sammenholdt med gældende lov

Gældende formulering	Lovforslaget
	<p style="text-align: center;">§ 1</p> <p>I lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning, jf. lovbekendtgørelse nr. 608 af 6. juni 2007, foretages følgende ændringer:</p>
<p>§ 1. ---</p>	<p>1. I § 1 indsættes som stk. 2 og 3:</p> <p style="padding-left: 20px;">”Stk. 2. Biskopper vælges for en periode af 10 år, jf. dog lov om tjenestemænd § 43 a.</p> <p style="padding-left: 20px;">Stk. 3. Biskopper ansættes som tjenestemænd. En person kan ikke på ny søge opstilling som kandidat til bispevalg i et stift, hvori vedkommende tidligere har været udnævnt som biskop.”</p>
	<p style="text-align: center;">§ 2</p> <p>I lov om ansættelse i stillinger i folkekirken m.v., jf. lovbekendtgørelse nr. 297 af 14. marts 2013, foretages følgende ændringer:</p>
<p>§ 8. ---</p> <p>Stk. 2. Reglerne i dette kapitel gælder ikke for stillinger som sognepræst, der er forbundet med stilling som værnsprovst eller domprovst.</p>	<p>1. I § 8, stk. 2, indsættes som 2. pkt:</p> <p style="padding-left: 20px;">”Endvidere gælder reglerne i dette kapitel ikke ved afgående biskoppers ansættelse i en anden stilling i forbindelse med valgperiodens udløb.”</p>
	<p style="text-align: center;">§ 3</p> <p>Stk. 1. Loven træder i kraft den 1. januar 2014.</p> <p>Stk. 2. § 1, stk. 2 og 3, i lov om udnævnelse af biskopper og om stiftsbåndsløsning, som affattet ved denne lovs § 1, nr. 1, finder anvendelse for biskopper, der udnævnes efter afholdelse af valg udskrevet efter lovens</p>

		ikrafttræden.
		§ 6 Loven gælder ikke for Færøerne eller Grønland.

Bispeembedet i den Danske Folkekirke

A. Historisk redegørelse

Helt siden oldkirken har man i den kristne kirke haft et præsteembede og et bispeembede, hvilket også afspejles i Ny Testamente (Ef. 4, 7-13; 2. Tim. 4, 1-5; Tit. 1, 5-9; Ap.G. 20, 28-32) Op igennem Middelalderen og indtil reformationstiden udviklede kirken en tredelt embedsstruktur bestående af diakon- præste- og bispeembedet. Alene præste- og bispeembedet havde myndigheden til at indstifte og uddele sakramenterne. Denne myndighed blev overdraget ved ordinationen, der regnes for et sakramente i den katolske kirke, idet præsten ved ordinationen blev optaget i den præstelige stand, og modtog en såkaldt "character indelebilis", et umisteligt særpræg.

Forudsætningen for, at præstens ordination kunne anses for gyldig var, at den ordinerende biskop stod i den direkte overleverede traditionslinje tilbage fra Roms første biskop, eller pave, Peter. Det katolske præsteembede bygger således på det rette bispeembede, hvorfor man kan hævde, at der i katolsk embedsteologi skelnes imellem to embeder, præste- og bispeembedet, dog således at bispeembedet er en forudsætning for præsteembedet. I katolsk embedsteologi skelnes videre imellem "sacerdotium" eller offerpræstetjenesten, som betegner indstiftelsen af messeofferet og "ministerium" som betegner uddelingen af sakramentet og forkyndelsen af evangeliet. Både sacerdotium og ministerium er forbeholdt den ordinerede præst. Dog kan også den, der er indviet til diakon, udøve ministerium, såfremt nadverelementerne er indstiftet af en ret indviet præst.

I forbindelse med reformationen gør Martin Luther og de øvrige reformatorer op med denne embedsteologi. For Martin Luther og den reformatoriske teologi bygger præsteembedet på dåbens sakramente, idet dåben dels er et genfødsels bad, dels en ordination, en præstevielse. Det særlige præsteembede forstås som "ministerium", idet det kirkelige embede i en evangelisk-luthersk kirke skal varetage den særlige funktion at forkynde evangelium og forvalte sakramenterne. Derimod har ethvert døbt, kristent menneske del i sacerdotium. Alle kristne har direkte adgang til det hellige, til Kristus og ved ham til Gud.¹ Samtidig forsvinder al tale om "character indelebilis", ligesom Luther kun taler om ét præsteembede: ordets tjeneste. Bispeembedet anses ikke som et særligt, fra præsteembedet adskilt embede, men derimod som et præsteembede, der er tillagt særlige funktioner. Det var for reformatorerne en hovedsag, at hyrdeembedet er ét embede, også hvor det forgrener sig i et præste- og et bispeembede, og dette grundsyn prægede reformatorernes holdning til det historiske episkopat.²

Som en følge af denne embedsteologi, har man inden for den evangelisk-lutherske kirke op igennem tiderne ofte diskuteret bispeembedets berettigelse. At der også i en luthersk kirkeordning er plads til, ja behov for et tilsynsembede, fremgår dog klart f.eks. af Confessio Augustana art. 28, af apologien for konfessionen og flere andre steder, ikke mindst i de schmalkaldiske artikler.

Luther understreger, at biskoppernes embede ikke er verdsligt, men kirkeligt. Der er en klar kritisk grundtone i hans tale om biskoppernes magt, fordi de biskopper han hentyder til, er de katolske biskopper. Af dem kræver han, at de antager sig også evangeliske præster, og at de ordinerer dem.³

¹ Theodor Jørgensen: "Det almindelige præstedømme. En aktual dogmatisk perspektivering" i "Kirkeretsantologi 1997, ed. Hans Gammeltoft-Hansen og Theodor Jørgensen, Aarhus 1997, s. 33.

² Regin Prenter: "Kirkens embede", Universitetsforlaget i Aarhus, 1965, s. 26-27

³ De Schmalkaldiske Artikler X: "Von der Weihe und Vokation", og Apologien for CA art. XIV „Vom Kirchenregiment“

Langt de fleste evangelisk-lutherske kirker har bevaret et bispeembede, og disse lutherske biskopper har bevaret de væsentligste funktioner fra det oldkirkelige episkopat. I den "wittenbergske reformation" fra 1545 opgøres følgende biskoppelige funktioner:

1. at dømme i stridigheder vedrørende læren
2. at føre tilsyn med præster og menigheder (at visitere)
3. at ordinere (og herefter undervise ordinander)
4. at repræsentere deres menigheder på synoder og konciler.⁴

I forbindelse med reformationen i Danmark i 1536 fængsles de katolske biskopper. I 1537 indvier Luthers medarbejder og sognepræst i Wittenberg, Johannes Bugenhagen, syv nye "superintendentter", der dog hurtigt får titel af biskopper. I forbindelse med den organisatoriske gennemførelse af reformationen inddrager kongen bispegodserne og den ejendom, der hører til biskopperne, og de nye superintendenter lønnes af kongen.⁵

B. Det folkekirkelige bispeembede i dag⁶

I Den Danske Folkekirke har biskoppen følgende gejstlige opgaver:

- At forkynde evangeliet
- At forvalte sakramenterne
- At afholde bispeeksamen og at ordinere præsterne
- At føre tilsyn med præsternes forkyndelse og med menighederne
- At afholde visitatser i menighederne

Bispeembedet i folkekirken er personligt udøvet, og biskoppen kan først ansættes i sit embede efter at være blevet valgt af stiftets menighedsrådsmedlemmer og præster. Biskoppen har en række forvaltningsmæssige opgaver, og udgør sammen med stiftamtmanden stiftsøvrigheden, der har ansvar for økonomi, bygninger og personaleforhold i stiftet. Biskoppen har som forretningsførende medlem sæde i stiftsrådet, der varetager opgaverne at godkende udskrivelsen af det bindende stiftsbidrag og at forvalte stiftets kapitaler og indgår der i et samvirke med valgte læge medlemmer i ledelsen af stiftet. Biskoppen har det overordnede ansvar for stiftskontoret og udøver efter delegation fra Kirkeministerens arbejdsgiveransvar over for stiftets præster, ligesom biskoppen har en række særlige opgaver i øvrigt i henhold til den kirkelige lovgivning. I forbindelse med ansættelse af præster fungerer biskoppen som vejleder for menighedsrådene, og har blandt andet til opgave at præsentere ansøgerne for menighedsrådene.

Bispeembedet er imidlertid først og fremmest et gejstligt embede, idet biskoppen i en evangelisk-luthersk kirke er en præst med en række særlige præstelige opgaver. Biskoppen skal være teologisk kandidat, og der påhviler ham eller hende, som alle præster i øvrigt, en forpligtelse til at fastholde, videreudvikle og udbygge sin teologiske viden. I alle aspekter af sin præstelige gerning skal biskoppen inspirere, opmuntre og vejlede stiftets præster og menigheder. Biskoppen samarbejder med provsten, og kan delegere dele af sine arbejdsopgaver til provsten.

Især igennem de senere år er biskoppen i stigende grad også blevet deltager i den offentlige debat, idet såvel de trykte som de elektroniske medier ofte ønsker biskoppernes stillingtagen til en lang række spørgsmål. Biskoppen bør være en levende og aktiv del af sin tid, og bør være velorienteret om især de etiske og religiøse spørgsmål, som optager mennesker. I stiftet repræsenterer biskoppen kirkens

---

⁴ Regin Prenter: "Kirkens embede" s. 189

⁵ J. L. Balling og P. G. Lindhardt "Den nordiske kirkes historie", NNF Arnold Busck, s. 112-13

⁶ Dette afsnit bygger bl.a. på Betænkning 1503/2008: "Uddannelse og efteruddannelse af præster", s. 49-51.

enhed, ligesom han/hun i samarbejdet med andre kristne kirker verden over som i de første kristne århundreder, tydeliggør kirkens enhed på tværs af de konfessionelle skel imellem kirkesamfundene.

Folkekirkens ritual for bispevielsen beskriver i en liturgisk ramme biskoppens opgaver og ansvar. I bispeløftet, som er en central del af ritualen, formuleres det ansvar, den nye biskop siger ja til at varetage, således:

”Når nu Herren stadig betror dig denne hellige tjeneste og desuden sætter dig til at øve en tilsynsgerning, så vil han, at du skal være årvågen i dit kald og agte vel på dig selv og de menigheder, som er betroet dig, vandre i troskab for hans åsyn som en ret Herrens tjener, holde fast ved den sunde lære, som findes i de profetiske og apostolske skrifter og er bevidnet i vor kirkes symbolske bøger, og i alle måder tage vare på din tjeneste, ikke efter personsanseelse, men med retsind, Guds navn til ære og hans menighed til opbyggelse. Vær en støtte for præster og menigheder i dit stift, styrk de svage, opsøg de vildfarne, vær barmhjertig uden at tåle det onde, irrettesæt uden at glemme barmhjertigheden. Og når verden foragter evangeliet, skal det være din trøst, at det er Guds gerning, du øver, ikke din egen, og at vor Herre Jesus Kristus har lovet at være med sin menighed alle dage indtil verdens ende, så hans tjenere kan røgte deres kald frimodigt og fuldende løbet med glæde. Lover du mig da for Guds åsyn, at du således trofast og retsindigt efter den nåde, Gud vil give dig, vil varetage den tilsynsgerning, du er valgt og kaldet til?”⁷

C. Det kirkelige tilsyn og den folkekirkelige ledelse⁸

Det kirkelige tilsyn er i sit udgangspunkt ikke opsyn og kontrol, men medlevende opmærksomhed og om nødvendigt vejledning og yderst sjældent foranstaltninger, som kan få følger for præstens ansættelsesforhold. I det daglige udøves det biskoppelige tilsyn i et nært samarbejde med stiftets provster, som biskoppen løbende har kontakt med.

Vi taler imidlertid om ”tilsyn” på forskellige måder, og det er vigtigt at skelne imellem de forskellige brug af dette begreb. På den ene side har man helt siden Ny Testaments tid talt om tilsyn – ”episkopé” – som en kirkelig funktion, der har til opgave at fastholde forkyndelsen og det kirkelige arbejde på sit kristne og bekendelsesmæssige fundament. På den anden side er ”tilsyn” et anvendt begreb inden for offentlig forvaltning, hvor en overliggende myndighed fører et legalitets- og forvaltningstilsyn med underliggende myndigheders arbejde.

Der er ikke i Danmark, som i katolsk kirkeret og i den tyske evangeliske kirkeret, nogen tradition for at udarbejde en syntese af jura og teologi. Derimod taler vi i Danmark om det såkaldte ”dobbelte normsystem”: på den ene side de kirkeretlige retskilder (love, anordninger, cirkulærer m.v.) og på den anden side de kirkelige adfærdsmotiverende normer. Dette dobbelte normsystem svarer til de to forskellige brug af ”tilsyn”.

Det dobbelte normsystem findes i den såkaldte ”generalklausul” i grundlovens § 4: ”Den evangelisk-lutherske kirke er den danske folkekirke, og understøttes som sådan af staten”. Ud fra denne generalklausul er politikerne og folkekirken nødt til at samarbejde.

Kirkeministeriets tidligere departementschef, Dr. jur. Preben Espersen formulerer grundlaget for dette samarbejde således: ”Grundlovens § 4..... (kan) siges at indeholde en retlig forudsætning om, at to regelsystemer, nemlig et kirkeligt regelsystem og et juridisk regelsystem, skal indgå i et samspil. Bestemmelsen i § 4 kan opfattes som en slags ”generalklausul”, der påbyder, at der i forbindelse med regelproduktion og regel anvendelse på det kirkelige område skal tages skyldigt hensyn til indholdet af den evangelisk-lutherske kirkes bekendelse. Bestemmelsen er således relevant i en argumentation

---

⁷ Folkekirkens Ritualbog, Det Kgl. Vajsenhus’ Forlag, København 1994 s. 173

⁸ Dette afsnit bygger bl.a. på Betænkning 1527: ”Provstestillingen og provstiets funktion”, s. 143-147.

over for Folketing og administration om, hvordan retsregler på det kirkelige område bør udformes eller administreres”.⁹

Derfor har især H. Gammeltoft-Hansen formet udtrykket ”Retsteologi”, der defineres som det sæt af kirkelige regler, der er af betydning for udformning og anvendelse af retsregler på det kirkelige område. En nærmere beskrivelse af disse kirkelige regler, kan opdeles i ”teologiske normer” og ”andre kirkelige normer”.¹⁰

Teologiske normer er den evangelisk-lutherske kirkes lære- og traditionsgrundlag i almindelighed og den danske folkekirkens bekendelsesskrifter og liturgiske traditioner i særdeleshed. Disse normer kan henføres til det, der sædvanligvis benævnes teologisk sagkundskab eller teologiske fagskøn. Andre kirkelige normer betegnes ofte som ”folkekirkelig sæd og skik” eller ”den folkekirkelige kulturtradition”.

Det folkekirkelige tilsyn påhviler biskoppen, som til dels udøver det igennem stiftets provster. Tilsynet kan samles under de tre overskrifter: Inspirere, opmuntre og vejlede.

At inspirere betyder at give muligheder for at præsterne kan tilegne sig ny viden, nye holdninger, nye færdigheder. Det indebærer at etablere efteruddannelsesmuligheder og andre tiltag, der kan hjælpe præsten til at bevare glæden ved at være præst, og medvirke til at menigheden fortsat kan holde ud at høre på præsten. I en evangelisk-luthersk kirke, som lægger vægt på det almindelige præstedømme, er det menighedsrådets opgave at samarbejde med præsten også om den kirkelige opgave, og det er tilsynets opgave at inspirere menighedsrådet til sammen med præsten at erkende og løfte denne opgave.

At opmuntre betyder at erkende og tage alvorligt de vanskeligheder, mange præster møder i deres arbejde. Udviklingen i det senmoderne samfund har medført en frisættelse af det enkelte menneske. Udviklingen er kommet med nødvendighedens kraft, og har både positive og negative elementer. Hvis præsten oplever at han eller hun skal være både præst og menighed, samtidig med at familien også kræver sit, så kan der godt være behov for opmuntring. Det senmoderne eller postmoderne menneske kan føle en længsel efter det, der i en fragmenteret verden kan give identitet og personlig forankring. Dette er folkekirkens store mulighed og forpligtelse. Som danskernes flertalskirke er folkekirken forpligtet på at dele det evangelium, som i mere end tusind år har været en del af vor fælles kulturarv, med det folk vi er kirke for. Men det kræver præster, hvor embede og person på én gang er integreret og adskilt. Derfor skal præsterne opmuntres af et lyttende tilsyn.

At vejlede kan i nogle situationer betyde at gå foran for at vise vejen, og i andre situationer at gå bagerst for at samle alle med op. Det kan også betyde at udøve myndighed når det er nødvendigt. At vejlede betyder ikke at banke folk på plads, men at fastholde dem i deres kald og i deres bevidsthed om at være teolog og præst.

D. Biskoppens tilsyn i en juridisk kontekst

Biskopper er ansat ved kongelig udnævnelse af staten i tjenestemandstillinger i lønramme 39. Bestemmelsen i Danske Lov (DL) 2-17-1 lyder således:

---

⁹ Preben Espersen: ”Kirkeret. Almindelig del”, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1993 s. 27

¹⁰ Preben Espersen: ”Kirkeret. Almindelig del” s. 27-35.

”I hvert Stigt skal være een Superintendent, som Kongen dertil beskikker og stadfæster, som skal have alle Provster, Præster, (Skoletienere, Dægne og Substituter,) under sig, og holde dem til at gjøre deris Embede, og see til, at alting gaar skikkeligen og ret til, som her befallis.”¹¹

På trods af at bestemmelsen stammer fra 1683, anses DL 2-17-1 fortsat at udgøre det retlige grundlag for biskoppens tilsynsfunktion. Bestemmelsen tolkes dog i dag i lyset af, at den på en række områder er blevet modificeret af retssædvane, ændringer i den kirkelige lovgivning og i den øvrige lovgivning.

Tilsynet er et retligt tilsyn, altså et tilsyn med at eksisterende regelsæt overholdes, og såfremt dette ikke sker, indebærer tilsynet en adgang til indgriben.

Bestemmelsen suppleres i dag af en række nyere bestemmelser, både vedrørende tilsynet med præster og provster og tilsynet med menighedsrådene.

D. 1. Biskoppens tilsyn med provster og præster

Når man taler om biskoppens tilsyn med præster og provster, kan man groft sagt opdele tilsynsforpligtelsen efter DL 2-17-1 i to forskellige områder, nemlig et gejstligt tilsyn og et alment legalitetstilsyn.

D. 1. 1. Biskoppens gejstlige tilsyn med provster og præster

Om biskoppens opgave i relation til stiftets provster og præster følger det som sagt bl.a. af DL 2-17-1, at biskoppen skal ”holde dem til at gjøre deris Embede, og see til, at alting gaar skikkeligen og ret til”.

I DL 2-17-9 anførtes det endvidere om biskopperne, at ”De skulle besøge deris Stigtskirker aarligen, saa mange de kunde af Stæd komme, saaledis, at ingen Kirke inden tre Aar bliver Ubesøgt, og flitteligen randsage om alt det, som her oven for om Provsternis Visitatz mældet er, og intet af alt det forsømme, eller efterlade, som der sagt er, med mindre de selv derfor ville stande til Rette¹².”

Om denne visitatsforpligtelse anfører Roesen¹³, at ”I nutiden, hvor trafikforhold og kommunikationsmidler giver biskoppen langt større muligheder for at holde sig orienteret om forholdene i stiftet, er en så vidtgående visitatsordning næppe påkrævet, og i praksis finder visitatser da også sted i mere begrænset omfang.”

I nyere regler er der ikke anført nærmere retningslinjer for, hvorledes visitatsforpligtelsen skal udføres. At der fortsat består en visitatsforpligtelse er dog forudsat i menighedsrådslovens § 22, stk. 7, hvorefter en biskop eller provst ved kirkevisitats kan beramme møde med menighedsrådet eller dettes valgte medlemmer alene.

Endvidere er biskoppens tilsynsforpligtelse i DL 2-17-1 blevet suppleret med reglerne i lov om domstolsbehandling af gejstlige læresager og med ministeriets cirkulære af 2. marts 2009 om forberedelse af gejstlige læresager.

Loven – der er fra 1992 – finder ifølge § 1 anvendelse på sager, der indbringes for præsteretten eller bisperetten med påstand om, at en tjenestemandsansat eller overenskomstansat præst, provst eller biskop i forkyndelsen eller på anden lignende måde har tilsidesat den danske folkekirkes bekendelsesgrundlag (læresager).

Siden sin ikrafttræden har loven kun været anvendt en gang, nemlig i den såkaldte Snedsted-sag. Sagen fandt sin endelige afgørelse ved en dom afsagt i Vestre Landsret den 19. januar 1999, hvorved Thisted Byrets dom af 26. juni 1996 blev stadfæstet. Som følge heraf blev sognepræsten idømt disciplinærstraf (afsked) i medfør af § 16 i lov om domstols-behandling af gejstlige læresager for i

---

¹¹ Formuleringen er taget fra Retsinformations datasammenskrivning af Danske Lov.

¹² Formuleringen er taget fra V. A. Secher: ”Kong Christian den Femtis Danske Lov”, G. E. C. Gad 1891.

¹³ August Roesen: ”Dansk Kirkeret”, 3. udg., Den Danske Præsteforening 1976, side 23.

forkyndelsen eller på anden lignende måde at have tilsidesat den danske folkekirkes bekendelsesgrundlag.

Cirkulæret om forberedelse af gejstlige læresager blev til på baggrund af en rapport fra november 2006 udarbejdet af arbejdsgruppen om gejstlige læresager m.v. I rapporten anføres det bl.a. på side 12, at den daværende kirkeminister var kaldt i samråd i Folketingets Kirkeudvalg den 15. juni 2005, på baggrund af den debat, der fulgte i forbindelse med ministerens overdragelse af tilsynet med præsten i den såkaldte 'Taarbæk-sag' til en biskop i et andet stift.

I samrådet udtalte ministeren bl.a. følgende om betingelserne for anvendelsen af lov om domstolsbehandling af gejstlige læresager:

"Der er således nogle forudsætninger, som bør være opfyldt, før lovens procedurebestemmelser kommer i brug. Blandt forudsætningerne er:

1. Det må være veldokumenteret, at præsten har udtalt synspunkter, der må antages for at tilsidesætte folkekirkes bekendelsesgrundlag.
2. Der skal ikke blot være tale om enkeltstående udtalelser, der kan opfattes som "finker, der er røget af panden". Der må være tale om gentagne udtalelser, som præsten holder fast ved.
3. Biskoppen, som fører tilsyn med præsten, må have sørget for at få præstens synspunkter grundigt belyst, samtidig med at biskoppen har gjort det klart for præsten, hvilke synspunkter der efter biskoppens opfattelse er en tilsidesættelse af bekendelsesgrundlaget. Denne belysning af synspunkter kan ske gennem tjenstlige samtaler, hvor præsten har ret til at medbringe en bisidder. Belysningen af synspunkterne kan også ske skriftligt."

På samrådet fandt ministeren det endvidere relevant at fremhæve princippet i DL 2-17-17. Her bestemtes, hvordan biskopperne skulle forholde sig, når de blev stillet overfor lærespørgsmål. Bestemmelsen fastslog bl.a., at superintendenten (det vil sige biskoppen) i læresager skulle "bespørge sig med andre Superintendenter, Professoribus Theologiæ og de forstandigste Præster, at de kunde svare det, som vist og fast er".

Disse synspunkter blev inddraget i arbejdsgruppens forslag til en indledende procedure for behandling af gejstlige læresager. Arbejdsgruppens forslag lå efterfølgende til grund for ministeriets cirkulære om forberedelse af gejstlige læresager.

Biskoppens gejstlige tilsyn med stiftets provster og præster er også forudsat i lov om adgang for biskopper til fritagelse i visse tilfælde for at føre tilsyn med en menighed og dennes præster fra 1948.

Loven – der var foranlediget af vanskelighederne ved at få den første kvindelige præst ansat – fastslår i § 1, stk. 1, at når en biskop meddeler ministeriet, at vedkommende af særlige grunde ikke finder at kunne føre tilsyn med en sognemenighed, en valgmenighed eller den kirkelige betjening ved hospitaler, fængsler, stiftelser eller lignende inden for stiftet, kan ministeriet meddele biskoppen fritagelse for at føre dette tilsyn.

I lovens § 1, stk. 2, præciseres det, at fritagelsen dog kun gælder for tilsynet med prædikeembedet, sakramenternes forvaltning og sjælesorgen i det hele.

At en biskop efter loven således fritages for sin tilsynsforpligtelse i forhold til en konkret præst i stiftet, medfører dog ikke, at denne præst herefter står uden for et gejstligt tilsyn. Det fremgår af lovens § 2, at ministeriet da foranlediger, at tilsynet overtages af en anden af biskopperne, som måtte være villig dertil. Såfremt ingen biskop er villig til at overtage tilsynet, fastslår bestemmelsens 2. pkt., at ministeriet overdrager tilsynet til en anden dertil villig gejstlig, som har embede inden for folkekirken.

Desuden følger det bl.a. af tjenstemandslovens § 10, at tjenstemanden samvittighedsfuldt skal overholde de regler, der gælder for vedkommendes stilling. Blandt de regler, der gælder for en præsts og en provsts stilling, hører bl.a. de autoriserede gudstjenesteordninger og autoriserede ritualer m.v. Autorisationen giver ordningerne retskraft på linje med lovbestemmelser.

I praksis har det fra bispeside været fremført, at biskoppens varetagelse af det gejstlige tilsyn som udgangspunkt ikke sker via opsyn og kontrol, men i form af medlevende opmærksomhed fra biskoppens side, og om nødvendigt vejledning. Det er således i praksis kun yderst sjældent at der er behov for foranstaltninger, som kan få følger for præstens ansættelsesforhold.

I det daglige udøver biskoppen sit tilsyn med stiftets præster i et nært samarbejde med stiftets provster. En biskop vil således løbende have kontakt med stiftets provster. Det er erfaringen at denne kontakt typisk er uformel med karakter af almindelig løbende orientering om og drøftelse af forholdene i provstierne. Det betyder, at provsten orienterer biskoppen, hvis der er vanskeligheder af den ene eller anden art under opsejling.

Et sådant skøn bygger ikke alene på enkeltstående episoder, men tillige på et helhedsskøn, hvor sådanne episoder efter omstændighederne kan ses som manifestationer af, at en præst er på vej mod eller befinder sig i en konflikt med folkekirkens bekendelsesgrundlag.

Biskoppernes (og provsternes) tilsyn har i den nyere litteratur senest været beskrevet i betænkning nr. 1527/2011 om provstestillingen og provstiets funktion. Betænkningens afsnit 5.1.1 har overskriften "Overvejelser om tilsynets nutidige indhold", og biskopperne har i et notat af 21. februar 2011 givet et nutidigt bud på, hvad det vil sige at "see til, at alting gaar skikeligt og ret til". På siderne 48-51 i betænkningen citeres der fra dette notats beskrivelse af fire aspekter af tilsynet:

"Tilsynet som helhedsperspektiv

Tilsynet har til opgave at igangsætte og understøtte forpligtende samtaler i stiftet om kirkens/kristendommens vilkår, udfordringer og opgaver i den senmoderne virkelighed, vi befinder os i. En vigtig del af tilsynet består i at inspirere og opmuntre til fælles refleksion vedrørende vores grundlag som kristen kirke, at bidrage til formulering af visioner for det lokale arbejde, og at se dette arbejde i et bredere perspektiv såvel kirkeligt som folkeligt. Herunder hører også initiativer til drøftelser og samarbejde med repræsentanter for andre kirkesamfund herhjemme og internationalt. Tilsynet har således som funktion af det ene gejstlige embede til hensigt, at bidrage til at evangeliet kan have frit løb blandt mennesker her til lands i 2011.

Tilsyn som lokalt nærvær og bidrag til kirkelig sammenhængskraft

Tilsynet har ikke mindst gennem visitats-institutionen altid haft fokus på det lokale kirkelige liv herunder de stedlige ressourcer, samarbejdsforholdene og pastoraternes særlige muligheder og kompetencer. Samtidig har tilsynet i konstruktiv kritisk dialog med det lokale kirkelige liv videreformidlet tanker og ideer mellem sogne og provstier og har på den måde været med til at skabe sammenhæng i det kirkelige arbejde i stiftet og i forhold til folkekirken som helhed. Den samfundsmæssige udvikling udfordrer i disse år folkekirkens sogne- og pastoratstruktur, idet mange opgaver ikke som hidtil kan løses hensigtsmæssigt med sognet eller pastoratet som ramme, men må tænkes og planlægges i et bredere lokalt samarbejde. I denne situation har tilsynet en særlig opgave i på én gang at have øje for og værdsætte kvaliteten i det enkelte sogns/pastorats arbejde og pege på nødvendigheden af og mulighederne ved udvikling af mere forpligtende samarbejde på tværs. Dette også af hensyn til de stadig flere præster og kirkeligt ansatte, der ganske vist værdsætter den folkekirkelige frihed, selvstændighed og ansvarlighed, men som finder tidligere tiders solistkultur hæmmende arbejdsmæssigt og personligt.

Tilsyn som teologisk norm

Tilsynets teologiske aspekter er tydeligst i det egentlige "gejstlige tilsyn" med præsternes embedsvirksomhed herunder særligt deres forkyndelse samt liturgiske og undervisningsmæssige praksis. Biskoppen har ikke alene ret og pligt til vejledning på disse områder, men har også mulighed for at gribe ind i forhold til en given praksis med det perspektiv, at hvis anvisningerne ikke følges, vil der kunne idømmes sanktioner og i yderste konsekvens rejses læresag. Tilsynets teologiske over- og undertoner spiller imidlertid også en rolle i mange af de mere administrative opgaver, der er henlagt til biskoppen/stiftet, herunder f.eks. godkendelseskompetencer omkring kirkerenoveringer, hvor konsulenternes udtalelser indgår som væsentlige bidrag, og hvor biskoppen har mulighed for at medinddrage sagens teologisk/kirkelige aspekter i

stiftsøvrighedens afgørelse.

Tilsyn som opmærksomhed på kvalitet og arbejdsfordeling

Tilsynet er også en konstruktiv og kritisk instans i forhold til kvaliteten i det folkekirkelige arbejde og her specielt i forhold til præsternes embedsvirksomhed. Således indgår biskoppen sammen med provster og præster i stiftet i det samarbejdende teologiske fællesskab, der udstikker retningen for præsternes efteruddannelse. I en folkekirke, der i generationer med god ret har værdsat frihed, selvstændighed og selvansvarlighed i embedsudøvelsen og den folkekirkelige mangfoldighed og rummelighed, der udspringer heraf, har der været tradition for at tilsynet først greb ind i forhold til præsternes virksomhed, når skriftlige klager meldte deres ankomst på biskoppens skrivebord. Men med reglerne for Arbejdspladsvurderinger, MUS-samtaler og introduktion af en række efteruddannelsesinitiativer (obligatorisk efteruddannelse, provstikurser, provstikonventer, mentorordninger, supervisionsgrupper) har specielt provsterne fået bedre redskaber til at identificere kvalitetsproblemer og tilbyde forskellige former for hjælp, før situationen udvikler sig. Det overordnede ansvar ligger imidlertid stadig hos biskoppen, som også har ansvaret for fordelingen af de præstelige ressourcer og tilsynet med, at den pligtige arbejdsbyrde fordeles rimeligt.”

D. 1. 2. Biskoppens almene legalitetstilsyn med provster og præster

Bestemmelsen i DL 2-17-1, således som den er modificeret ved retssædvane og udtrykkelige lovbestemmelser, hjemler også biskoppens almene legalitetstilsyn med stiftets provster og præster.

Dette tilsyn omfatter ikke alene regler, der direkte udspringer af provstens eller præstens ansættelsesforhold, men også den øvrige lovgivning.

Hvis biskoppen bliver bekendt med, at en provst eller præst overtræder lovgivningen, må biskoppen efter de konkrete omstændigheder i det enkelte tilfælde og ud fra en almindelig proportionalitetsbetragtning søge at tale den pågældende til rette, udstede et påbud eller indberette forholdet til ministeriet til videre foranstaltning.

Biskoppens almindelige legalitetstilsyn omfatter både ansættelsesretlige forhold vedrørende stiftets provster og præster – herunder muligheden for at udstede visse tjenstlige sanktioner – og etforvaltningsretligt tilsyn med stiftets præster, menighedsråd, provster og provstiudvalg, hvor biskoppen (eller stiftsøvrigheden) i en række situationer er rekursmyndighed, eller hvor biskoppens (eller stiftsøvrighedens) godkendelse skal indhentes.

Biskoppen fungerer som arbejdsgiverrepræsentant i forhold til stiftets præster og provster. Dette fremgår bl.a. af cirkulærskrivelse af 7. februar 1990 om ændret procedure ved fordeling af præstestillinger, hvorefter der for hvert år bliver fastsat et beløb (rammebevilling) til den præstelige betjening i hvert stift. Dette beløb svarer til et bestemt antal stillinger og skal dække samtlige udgifter til præsternes lønninger herunder også til vikarer. Inden for dette beløb er det biskoppens ansvar at tilrettelægge den pastorale struktur i stiftet.

Det betyder, at det er biskoppen, der træffer afgørelse om, hvorvidt en ledig sognepræstestilling skal opslås uændret eller ændres, ligesom det er biskoppens kompetence – efter lokal forhandling – at foranledige nedlæggelse og oprettelse af stillinger samt pastoratsomlægninger.

Ved cirkulærskrivelse af 15. marts 2005 om visse ændringer af administrationen af præsters løn- og ansættelsesvilkår er biskopperne desuden bemyndiget til på ministeriets vegne at træffe afgørelse i en række nærmere omtalte sager vedrørende præster og provster, herunder visse disciplinærsager.

Ved cirkulærskrivelse af 3. januar 2006 om lønanciennitet m.v. for tjenestemandsansatte præster i folkekirken har ministeriet desuden bemyndiget biskopperne til at fastsætte lønancienniteten for præster, der ansættes i en tjenestemandsstilling i folkekirken.

Biskoppen skal bl.a. føre tilsyn med, at provster og præster til stadighed lever op til decorum-kravet i tjenestemandslovens § 10.

De ovennævnte eksempler på regler der kodificerer biskoppens rolle som arbejdsgiverrepræsentant, suppleres af den almindelige arbejdsretlige retsgrundsætning om arbejdsgiverens ret til at lede og fordele arbejdet. Denne grundsætning gælder alle ansatte, uanset om de er ansat som tjenestemænd eller på andre vilkår.

Arbejdsgiverens ret til at lede og fordele arbejdet modsvares af arbejdstagerens (præstens og provstens) arbejdspligt¹⁴. Denne arbejdspligt har en række accessoriske pligter, herunder troskabspligt/loyalitetpligt, lydighedspligt, decorum og tavshedspligt.

Biskoppen kan gribe ind, hvis vedkommende finder, at en præst udfører sit arbejde dårligt, herunder hvis en præst ikke lever op til de accessoriske pligter som f.eks. loyalitetspligten. Et eksempel herpå kan være, at præsten ikke udviser samarbejdsvilje og måske ligefrem afstår fra at ændre en adfærd, der kan belaste arbejdsklimaet. En biskop både kan og bør gribe ind, hvis en præst geråder i samarbejdsvanskeligheder.

I afsnit 5.1.3 i betænkning nr. 1527/2011 om provstestillingen og provstiets funktion anføres det bl.a. om tilsynets virkemidler, at det er baseret på egentlige retsregler, retssædvaner og forholdets natur.

Betænkningens afsnit 5.1.3 indeholder desuden nedenstående oversigt over tilsynets virkemidler med bemærkning om, at en række kompetencer udøves af biskop og provst på skift, i samvirke eller efter aftale:

”Biskoppen:

- Bispeeksamen
- Kollats
- Ordination
- Pastoraændringer
- Visitats
- Stillingsnormering
- Tjenestefritagelse
- Aftale tillæg
- Godkende/aftale orlov med og uden løn, herunder studieorlov
- LUS
- Landemode og provstemøder
- Stiftspræstemøder/stiftskonvent
- Tjenstlige møder og samtaler
- Myndighedsudøvelse (stiftsplan)
- Forretningsførende medlem af stiftsrådet

Biskop og provst:

- Ledelse
- Målsætningsdebat
- Initiativret
- Vejledning og instruktion
- Uddannelse (kompetenceplaner)
- Sygesamtaler
- Omlægning af tjeneste
- Samarbejde med tillidsrepræsentanter
- Mentorordninger

¹⁴ For en nærmere omtale henvises til Aase Garvins artikel ”Biskoppen som stedlig repræsentant for Kirkeministeriet som ansættelsesmyndighed”, Præsteforeningens Blad nr. 25/2000, side 583-586.

- Teamsamarbejde
- Orienteringsmøder ved præsteansættelser

Provst:

- Tjenstlige møder og samtaler
- MUS
- APV
- Besøg i sogne og pastorater
- Indstilling om tillæg
- Indstilling om orlov med og uden løn, herunder også studieorlov
- Provstikonventer
- SUS (sogneudviklingssamtaler)
- Synsudsættelse
- Økonomisk styring (med provstiudvalg)
- Myndighedsudøvelse (provstiplan)
- Administration af rådighedsordning
- Forretningsførende medlem af provstiudvalget”

Afsnit 5.1.5 i betænkning 1527/2011 om provstestillingen og provstiets funktion indeholder desuden følgende sammenfatning om tilsynsembedet:

”5.1.5 Sammenfatning om tilsynsembedet

- Provsten er biskoppens medhjælp.
- Tilsynet omfatter principielt den samlede folkekirkelige virksomhed i stift, provsti og sogn.
- Det gejstlige tilsyn er mere vidtgående end alene tilsynet med de gejstlige.
- Tilsynsebederne forventes, på hver sit niveau, i forhold til præsterne at inspirere, vejlede, motivere, skabe arbejdsglæde og sikre faglig udvikling.
- Dette skal tjene til at skabe kvalitet i forkyndelsen og sørge for, at folkekirken er en god og attraktiv arbejdsplads.
- Der er tale om et retligt tilsyn, men afledt heraf er der en række forventninger om ledelse og inspiration.
- Tilsynet er en retligt reguleret forpligtelse for biskop og provst.
- I forhold til menighederne er der forventning om inspiration, vejledning og oplysning ud over de mere pligtmæssige ydelser i form af myndighedsudøvelse og faglig vejledning.
- Kirkelig ledelse er et vigtigt element i samspil med det klassiske tilsyn.”

Biskoppen udgør sammen med stiftamtmanden stiftsøvrigheden. De to medlemmer er ligestillede, og kan de ikke blive enige, må de indbringe sagen for ministeriet til afgørelse.

Verdslige embedsmænd har siden kirkeordinansen af 1539 deltaget i den kirkelige administration.

Der er dog over tid sket en ændring i fordelingen af opgaver, der varetages af den verdslige embedsmand – evt. i forening med biskoppen – og de opgaver, som alene varetages af biskoppen. Udviklingen har generelt været, at stiftamtmandens opgaver er flyttet mere over på det økonomiske og bygningsmæssige tilsyn.

Stiftamtmandens rolle som en del af stiftsøvrigheden har altid været at varetage statens interesser.

Stiftsøvrigheden fører bl.a. tilsyn med menighedsrådenes forvaltning, i overensstemmelse med menighedsrådslovens § 45 og § 46, der lyder således:

”§ 45. Tilsynet med menighedsrådenes økonomiske forvaltning varetages af provstiudvalget og stiftsøvrigheden efter de bestemmelser, der er fastsat herom. Tilsyn med menighedsrådenes funktion i øvrigt udøves af biskoppen efter reglerne herom.

§ 46. Har menighedsrådet truffet en beslutning, der strider mod lovgivningen, kan stiftsøvrigheden sætte beslutningen ud af kraft, hvis den ikke er bragt til udførelse. Under behandlingen af sagen kan stiftsøvrigheden midlertidigt suspendere den endnu ikke udførte beslutning.

Stk. 2. Undlader menighedsrådet at udføre en foranstaltning, som det efter lovgivningen har pligt til at udføre, kan stiftsøvrigheden pålægge de medlemmer af menighedsrådet, som er ansvarlige for undladelsen, tvangsbøder.

Stk. 3. Stiftsøvrigheden kan anlægge erstatnings sag mod et menighedsrådsmedlem, som er ansvarlig for, at kirkekassen er påført et tab.

Stk. 4. Stiftsøvrigheden kan fratage sagsanlæg mod, at det pågældende medlem inden en fastsat frist indbetaler et nærmere angivet beløb til kirkekassen. Ved beløbets fastsættelse kan der tages hensyn til den udviste skyld, skadens størrelse og omstændighederne i øvrigt. Dersom medlemmet indvilliger i at betale beløbet og indbetaler dette inden den fastsatte frist, kan der ikke fremsættes yderligere erstatningskrav mod den pågældende.

Stk. 5. Et medlem kan ikke unddrage sig ansvar ved at undlade at stemme.”

Som det især fremgår af ordlyden af menighedsrådslovens § 46, stk. 1 og 2, har stiftsøvrigheden magtmidler til efter omstændighederne at sikre en effektiv opfølgning af sit tilsyn med menighedsrådene.

Det følger af planlovens § 29, stk. 3, at en statslig myndighed kan fremsætte indsigelse mod lokalplanforslag ud fra de særlige hensyn, som myndigheden varetager.

Udtrykket ”En statslig myndighed” omfatter også lokale statslige myndigheder som f.eks. stiftsøvrigheden, jf. en dom fra Vestre Landsret, optrykt som UfR 1983.963 V. I dommen anførtes bl.a., at det i overensstemmelse med en udtalelse fra Kirkeministeriet lagdes til grund, at stiftsøvrighederne er decentrale statslige myndigheder, som efter aftale med Kirkeministeriet påser at lokalplanforslag tager tilstrækkeligt hensyn til kirkerne og deres omgivelser. En stiftsøvrighed fandtes derfor efter kommuneplanlovens § 26 (nu planlovens § 29, stk. 3) at være berettiget til at fremsætte indsigelse mod et forslag til lokalplan.

Både stiftsøvrigheden og biskoppen indgår i en statslig forvaltningspyramide. Som udgangspunkt betyder det, at:

- Ministeriet som overordnet myndighed kan give stiftsøvrighed/biskop tjenestebefalinger og instrukser både generelt og med hensyn til enkeltsager
- Ministeriet er rekursmyndighed i forhold til stiftsøvrighedens og biskoppens afgørelser
- Ministeriet inden for visse rammer af egen drift kan omgøre stiftsøvrighedens/biskoppens afgørelser
- Ministeriet i enkeltsager eller generelt kan overtage kompetencen til at afgøre sager, der normalt afgøres af det underordnede organ (call-in).

Disse beføjelser gælder ubetinget, hvor stiftsøvrighedens og/eller biskoppens kompetence hviler på delegation. I vidt omfang er stiftsøvrighedens og biskoppens kompetence imidlertid lovbestemt (originær), og dette betyder i praksis visse begrænsninger i den overordnede myndigheds beføjelser.

D. 2. Sammenfatning om biskoppens tilsyn med provster og præster

Bestemmelsen i DL 2-17-1 udgør fortsat det retlige grundlag for biskoppens tilsynsfunktion, dog modificeret af retssædvane, ændringer i den kirkelige lovgivning og i den øvrige lovgivning.

Tilsynet er et retligt tilsyn, altså et tilsyn med, at eksisterende regelsæt overholdes, og såfremt dette ikke sker, indebærer tilsynet en adgang til indgriben.

Bestemmelsen suppleres i dag af en række nyere bestemmelser, både vedrørende tilsynet med præster og provster og tilsynet med menighedsrådene.

Sammenfattende kan det anføres, at:

- Biskoppen er gejstlig overøvrighed inden for sit stift
- Biskoppen varetager det gejstlige tilsyn med stiftets provster, præster og menigheder
- Biskoppen optræder som arbejdsgiverrepræsentant på ministeriets vegne i relation til stiftets provster og præster
- Biskoppen udøver myndighed over for stiftets menighedsråd efter den derom gældende lovgivning
- Biskoppen udgør sammen med stiftamtmanden stiftsøvrigheden, og har i kraft af lovgivningen kompetence til myndighedsudøvelse i forhold til såvel de folkekirkelige myndigheder inden for stiftet som øvrige myndigheder, f.eks. kommuner

E. Samarbejdet mellem provst og biskop

Provsten er en del af det gejstlige tilsyn, men på biskoppens vegne og på hans ansvar. Derfor må såvel indholdet af, som rammerne for det gejstlige tilsyn, fastlægges i et samarbejde imellem provst og biskop. Dette kan for eksempel ske i forbindelse med den årlige lederudviklings samtale mellem provst og biskop. Samtidig må det fastholdes, at provsten, som alle andre sognepræster i stiftet, står under biskoppens gejstlige tilsyn.¹⁵

Det er vigtigt at biskoppen anerkender provstens og provstiudvalgets selvstændige kompetence, ligesom det er vigtigt, at provsten anerkender provstiudvalgets selvstændige kompetence. En sådan anerkendelse er en af forudsætningerne for et respektfuldt samarbejde imellem provst og biskop. Samtidig er det forvaltningsmæssigt nødvendigt at biskoppen ikke søger at udøve selvstændig kompetence på en provsts eller et provstiudvalgs forvaltningsmæssige afgørelser, fordi biskoppen og stiftsøvrigheden i en række sager er ankeinstans.

På det overordnede forvaltningsmæssige plan træffer såvel provsten som biskoppen afgørelser i de sager, hvor de har kompetencen dertil. Sager, der skal indsendes fra præster og menighedsråd til afgørelse af biskoppen eller stiftsøvrigheden, skal af provsten eller provstiudvalget forsynes med påtegninger og bemærkninger, der kan hjælpe biskoppen eller stiftsøvrigheden til at træffe korrekte afgørelser. Og biskoppen skal, når præster indsender ansøgninger af forskellig art direkte til biskoppen, som hovedregel anmode præsterne om at indsende ad tjenestevejen, eller selv indhente provstens bemærkninger.

Endelig udøver biskoppen og stiftsøvrigheden også et forvaltningsmæssigt tilsyn med provstens embedsførelse og provstiudvalgets virksomhed.

---

¹⁵ Om provstens deltagelse i det kirkelige tilsyn, se Betænkning 1527: "Provstestillingen og provstiets funktion", s. 17-18.